

POZNATI UČENJACI U OBLASTI PRAVA I VJERE*

Ismail Hakki UZUNČARŠILI

Dugo su osmanski učenjaci, ali i učenjaci anadolskih Seldžuka svoje visoko obrazovanje sticali u medresama Sirije, Egipta ili Irana ili u medresama Srednje Azije. Obično se obrazovanje u oblasti prava i vjere, u oblasti tefsira, hadisa, historije, književnosti i drugih znanosti koje ulaze u njihov okvir sticalo u Siriji i Egiptu.

Nauke iz oblasti matematike, astronomije, apologetike i filozofije istraživane su u oblasti između Irana i Maverannahra. Na taj način su te osobe obrazovane na te dvije strane i sa tih dviju strana vraćale se u Anadoliju i u anadolskim medresama obavljale funkciju profesora.

U XIV. i XV. stoljeću na području koje je ulazilo u okvir osmanske države izrastao je veliki broj stručnjaka veoma cijenjenih u oblastima vjere i prava, ali i u području apologetike, matematike, filozofije i astronomije. Oni su u kasnijim stoljećima dostigli veliku slavu zahvaljujući svojim naučnim djelima.

Osmanska država osnovana je u Anadoliji i ona se vremenom širila na prostore gdje je nekada bila država anadolskih Seldžuka, kao i

prostore anadolskih kneževina (beylika), tako da je iskoristila sve naučne ustanove koje su ove države imale. Na taj način je proširena i obogaćena naučna pozornica.

U ovome radu želimo pisati o nekim osobama koje su napisale djela u oblastima islamske filozofije, apologetike, vjerskih i pravnih naukama¹ zato što su oni u XIV. i XV. stoljeću iznjedreni iz osmanske sredine.

Šerefuddin Davud Kayseri

Davud Kayseri b. Mahmud b. Mehmed jedan je od tih učenjaka. Nakon početnog obrazovanja u medresi, visoko obrazovanje u oblasti vjerskih i svjetovnih znanosti stekao je u Kairu. Nakon povratka iz Egipta u Anadoliju, Davud

¹ Zbog toga što smo govorili o naučnim ustanovama to ovom prilikom nećemo govoriti o učenjacima koji su napisali svoja djela a nisu predavali u medresama. Onima koji o njima žele više saznati preporučujemo djelo pod naslovom Osmanli Turklerinde Ilim od rahmetli Dr Adnana Adivara. (Ova knjiga je kod nas izašla u Zenici 1999. godine u prevodu Kerime Filan pod naslovom Nauka kod osmanskih Turaka-nap. prev.)

Ovo je prevod sedamnaestog poglavlja iz knjige *Osmanli devletinin ilmiye teşkilati* (Naučne ustanove u Osmanskoj državi). Mi smo se služili izdanjem iz 1988. godine, Ankara. Poglavlje se nalazi na stranicama 227-239. Nap. prev.

Kayseri nastanio se u Bursi, koju je sultan Orhan istom bio osvojio. Sultan Orhan je Davud Kayserija postavio za profesora u medresi u Izniku. To je bila prva građevina koju je podigao. U ovoj medresi je Davud Kayseri bio profesor blizu dvadeset godina, a umro je 751. po H. (1350.). Napisao je trinaest djela, većinom iz oblasti mišljenja (fikri) i filozofije.

Njegovo napoznatije djelo je komentar poznatog djela Muhjuddina Arebija *Fususul-hikem*. Komentar nosi naslov *Matlau husus il kilem fi meani Fusus il hikem* i štampano je u Indiji. Preko nasljednika Sadruddina Konjevija Kemaluddina Kašanija, primio je iršad i postao slijedbenik misticizma.

Šejh Bedruddin Mahmud

Šejh Bedrudin Mahmud sin je kadije Samavne,² pa ga vjerovatno zato pogrešno nazivaju Bedruddin Simavi. Pisac je djela iz oblasti varidata u misticizmu i iz oblasti fikha. Ta djela su *Džamiu-l-fusulin* i *Letaifu-l-išarat*, kao i komentar toga djela pod naslovom *Teshil*. Njegov djed i otac bili su među osvajačima evropskog dijela osmanske države. Nakon obrazovanja u medresama u Bursi, Aksarayu i u Konyi, visoko obrazovanje nastavio je i završio u Kairu. Tamo se pridružio šejhu Huseyinu Ahlatiju i, nakon njegove smrti, postao šejh umjesto njega u Kairu. Jedno vrijeme bio je učitelj mamelučkom sultanu Meliku Zahiru Ferdžu.

Šejh Bedruddin Mahmud vidio je da se rasparčava osmanska država.³ Umjesto šejha, koji je htio postati šah vladar, sa alevijskim narodom podigao je pobunu na dva mjesta, u Izmiru i u evropskom dijelu osmanske države, kod Deliormanana. Ustanak u Karaburunu ugušen je teškom mukom, a on je bio uhvaćen u Deliormanu. Suđeno mu je i obješen je u Serez Pazaru 832. godine po H./1420.

Zbog svojih djela o ljudima sa sofe pod naslovom *Varidat* i iz oblasti prava pod naslo-

² Samavna, Nalazila se na desnoj strani rijeke ili desnoj strani željezničke pruge koja ide u Cisir Mustafa Paša. To je stanica Edirne-Kirkagač koje pripada edirnskoj kazi Ortakoy. Narod ovdje govori Samana.

³ Misli se na događaje koji su se dešavali nakon poraza sultana Bajazida i Yildirima (Munje) od strane Timurlenka u bitci kod Ankare 1402. godine. (Nap.prev.)

vom *Džamiu-l-fusulin*,⁴ bio je veoma poštovan među islamskim naučnicima

Šemsuddin Molla Fenari

On je porjeklom iz kasabe Fener, koja se nalazi između Yenišehira kod Burse i Inegola. Nakon obrazovanja u rodnom mjestu, visoko obrazovanje stekao je u Egiptu. Osim svjetovnim naukama, bavio se i sufizmom. Bio je među onima koji su u osmanskoj državi raširili filozofsko učenje Muhjuddina Arebija o vahdetu-l-vudžudu. To je prije njega činio Davud Kayseri.

Šemsuddin Mehmed Fenari b. Hamza u svoje vrijeme postao je najveći učenjak u oblasti tefsira, fikha, tesavufa, apologetike, logike i retorike te napisao više veoma cijenjenih djela. Veoma značajno djelo iz oblasti usuli fikha pod naslovom *Fusu-l-il bedaji li usu-l-iš-šerayi* pisao je trideset godina, a ovo veoma značajno djelo je štampano. Napisao je više od stotine. Umro je u Bursi 834. godine po H./1431.

Ibn Melek Izuddin Abdullatif

Obavljao je dužnost profesora u medresi Ajdinoglua Sulejman-šaha u Tireu u vrijeme vladavine Ajdinoglua. Kad je ova oblast došla pod vlast osmanske države u vrijeme sultana Bajazida Yildirima, on je nastavio sa predavanjima. Ibn Melek je bio specijalist u oblasti fikha, tj. islamskog prava. Napisao je i veoma lijep komentar na djelo imama Ibn Saata (Muzaffereddin Ahmed b. Ali Bagdadi) iz oblasti fikha o pojedinostima hanefijskog mezheba pod naslovom *Medžmau-l-bahrejn ve multekan-nahrejn*. Napisao je i komentare na djelo Saganija iz oblasti hadisa pod naslovom *Mešariku-l-envar* i komentar na djelo iz oblasti usuli fikha pod naslovom *Menazilu-l-envar*. Ibn Melek je umro 793. godine po H./1394. godine. Ima i djela iz oblasti usuli fikha, fikha i iz tesavvufa. Sva ta djela su komentirana.

⁴ O Šejhu Bedruddinu i njegovom učenju na našem jeziku vidjeti više u Historija Osmanske države i civilizacije-priredio E. Ihsanoglu, info soft. 737-740, a posebno u djelu Akademika Nedima Filipovića Princ Musa i šejh Bedrudin, Sarajevo 1971. (nap. prev.)

Hizir-bey

Poznat je po nadimku Mjera za nauku, a nakon osvajanja Istanbula postao je kadija toga grada. U naučnim raspravama koje su vođene u prisustvu sultana Mehmeda Fatiha pobijedio je učenjake koji su došli iz Egipta i Sirije. Među njegovim učenjacima koji su stekli veliku popularnost su: Muslihuddin Kastalani, Bursali Hodžazade, Tadžizade, Hatipzade, Muarrifzade, Kadizade Rumi, kao i sinovi Musa-paše. Njegov sin Sinan-paša je veliki učenjak i pisac djela *Tazarruat*. Hizir-bey je umro 863. godine po H./1459.

Molla Husrev

Mehmed Husrev b. Feramerz b. Ali postao bio je veliki fakih. On potiče iz nomadske porodice iz mjesta Yerkoy u blizini Yozgata. On je i danas cijenjen među islamskim pravnicima zahvaljujući prvenstveno svojim djelom iz oblasti fikha pod naslovom *Durer* i komentarom tog djela pod naslovom *Gurer*. Sultan Mehmed Fatih za njega je rekao: «To je Ebu Hanife našeg vremena» i na taj način iskazao svoj ponos. Postao je šejhu-l-islam, a umro je godinu dana prije smrti sultana Mehmeda Fatiha, 885. godine po H./1480. Osim po djelima koja smo naveli, bio je poznat i po svom djelu iz oblasti usuli fikha pod naslovom *Mirkat* i po komentaru ovoga djela pod naslovom *Mir'at*. Osim ovih djela, napisao je i neka druga djela.

Hodžazade Muslihuddin Mustafa

On je iz Burse. Bio je u svoje vrijeme bio jedan od najznačajnijih mislilaca u mnogim naučnim oblastima kao što su apologetika, fikh, usuli fikh, filzofija. Hodžazade je posebno bio oštrouman, široko obrazovan i s izuzetnom memorijom. Zbog toga je nazvan Hizir-bey (čisti razum). On je raspravljao o pitanju tehafuta⁵,

5 Tehafut, znači pobijati nešto velikom željom. Jedan od apologetičara Imam Gazali je napisao djelo pod naslovom Tehafut ul felasife (Destrukcija filozofije) u kome je pobijao primat razumu koji se nalazio u djelima Ibn Sinana. Gazali je iznosio tezu da se razumom ne može sve obuhvatiti. Stoljeće kasnije Ibn Rušd iz Endelusa je napisao djelo pod naslovom Tehafutu tehafut (Destrukcija

o čemu su raspravljali imam Gazali, Ibn Sina i Ibn Rušd, a rasvjetljavanju tog pitanja napisao je posebno djelo. Sultana Mehmeda Fatiha također je zanimalo šta ima prednost u tehafutu: pitanje vjerovanja ili pitanje razuma i želio je da Hodžazade i Alauddin Tusi iznesu svoje stavove o tome. Pošto je raspravljano i izučavana oba ova stajališta o toj temi, sultan Mehmed Fatih je smatrao da je ispravnije mišljenje imama Gazalija. Sultan Mehmed Fatih je o Hodžazadeu rekao: «Nema mu ravnog ni među Arapima, niti među nearapima».

Hodžazade je umro u Bursi 893. godine po H./1488. Njegovo djelo štampano je zajedno sa djelima koja nose naziv *Tehafut* imama Gazalija i Ibn Rušda. Postoje i druga djela Hodžazadea iz oblasti apologetike, logike i fikha.

Sinan-paša

On je sin poznatog Hizir-beya. Sinan-paša je bio profesor u medresi u Edirnama. Poslije ga je sultan Mehmed Fatih doveo za svoga ličnog učitelja. Bio je poznat kao veoma inteligentna osoba i veoma širokog obrazovanja. Koristeći se značajnim brojem djela u biblioteci koju je osnovao sultan Mehmed Fatih, na dvoru je postao učenjak koji je zauzimao prvi red među učenjacima svoga doba. Sultanovom naredbom, posredstvom poznatog Molla Lutfija iz Tokata, slušao astronomiju Ali Kuščua.

Većina naučnika koji su djelovali u XVI. stoljeću učenici su Sinan-paše. Njegovo poznato djelo je *Tazarruat*. On se ovim djelom našao među prvima koji su književnost pisali sistemom nesri mursel. Neka djela su mu iz oblasti fikha i tefsira. Bio je privržen šejhu Ibn Vefajiu. Napisao je i veoma lijep rad pod naslovom *Tezkiretu-l-evliya*. Nakon smjene Gedik Ahmed-paše, postao je veliki vezir. Umro je 891. godine po H./1486. godine i ukopan ili na Ejubu ili u Geliboluu.

destrukcije) u kome je napadao stavove Imama Gazalija i branio stavove Ibn Sinaa. Ibn Rušd je u pitanju razuma i vjere dao prednost razumu. Sultan Mehmed Fatih je pitao Hodžazadea i Alauddina Tusija koji od predhodna dva učenjaka bio u pravu i naredio Hodžazadeu i Alauddin Tusiju da o ovoj temi napišu po jedno djelo. Hodžazade je napisao djelo za četiri, a Alauddin Tusi za šest mjeseci. Obojica su podržala mišljenje Imama Gazalija.

Allauddin Ali Kušču

Porijeklom je iz oblasti Maveranneh, rođen je približno 800. godine po H./1397. Zbog toga što je bio sin Dogandži Mehmeda, koji je astronomiji i matematici podučavao jednog od vladara Ulug-beya (umro 853. godine po H./1449. godine), poznat je pod nadimkom Kušču (riječ *dogan* na turskom jeziku znači *soko*, a riječ *kuš* znači *ptica*; nap. prevodioca). Vjerske nauke slušao je od učenjaka iz Samarkanda, a astronomiju i matematiku, zajedno sa Kadizadeom Rumijem, lično od Ulu-beya. Nakon Kadizadeove smrti, dopunjavao je Ulu-beyove astronomske tablice nazvane *Zidži Ilhani* ili *Zidži Gurgani*. Nakon što je sin Abdullatif ubio njegovoga dobročinitelja i profesora Ulu-beya, on je prešao kod vladara iz dinastije Akkoyunlu, Uznun Hasana. On ga je veoma lijepo primio, a jednom ga je taj vladar poslao u delegaciji sultanu Mehmedu Fatihu. Kasnije se sa porodicom preselio u Istanbul.

Alauddin Ali Kušču otišao je u penziju sa mjesta profesora u medresi Sahni seman kod Aja Sofije, 23. ševvala 877. godine po H./23. marta 1473., a umro je u mjesecu šabanu 879. godine po H./decembar 1474. godine. Ukopan je na Ejubu. Bio je veoma stručan u oblastima matematike i astronomije i iz tih oblasti napisao je djela: *Risali Muhammediyye* i *Risalei Fethiyye*. Međutim, stvarno slavu donijeli su mu komentari astronomskih tablica *Zidži Gurgani*.

Ali Kušču, zajedno sa velikim vezirima Mahmud-pašom, bio je inovator novog kroja odjeće i načina odijevanja.⁶ Osim djela iz oblasti astronomije i matematike, Ali Kušču je napisao i neka druga djela iz oblasti tefsira i gramatike te komentar iz oblasti usuli fikha o načinu objašnjenja.

Mulla Lutfi

On je porijeklom iz Tokata. Bio je jedan od učenjaka i mislilaca iz XV. stoljeća koji su predavali kao profesori u medresi Sahni seman. Podučavao ga je pisac djela *Tazarruat* Sinan-paša. Bio je cijenjen u oblasti svjetovnih i vjer-

⁶ Mur'it-tevarih (Šemdanizade), štampani tom, info soft. 463.

skih nauka, a stronomiju ga je učio Ali Kušču. Njegovo djelo iz oblasti geometrije je *Taz'ifu-l-mezbah*. Ima blizu stotinu naučnih radova u formi mevzuat, osim toga i djela koja su objašnjenja i komentari u formi miftah, sažetaka na komentare Nesefijevih djela iz oblasti akaida te i značajan broj drugih radova. Zato što je bio zaljubljenik slobodne riječi, na sebe je navukao mržnju ortodoksne uleme. Tako je i skončao kao žrtva okrutnosti Hatipzadea i Mulla Izara. Bilo je to 900. godine po H./1495. godine.⁷

Mueyyedzade Abdurrahman

Porijeklom je iz Amasije. Bio je jedan od veoma učenih i sposobnih naučnika koji su obrazovani u klasičnom smislu. Bila je među onima koji su upoznali Ibn Kemala sa sultanom Bajazidom II. i pod čijim se rukovodstvom obrazovao Ibn Kemal. Bio je daleko od zaslijepljenosti, po naravi veseo, ali i oprezan mislilac. Išao je u Tebriz i tamo učio od poznatog Dželaluddina Devvana. Osim djela pod naslovom *Medžamau-l-fetava*, koje sadrži fetve, napisao je i komentar sižea na problem statičnosti (mevakif) u oblasti apologetike, poslanicu *Džuz'u-l-yetedžeza*. Osim ovih, ima i djela iz oblasti apologetike, iz oblasti problematičnih pitanja, kao i druga djela. Umro je 922. godine po H./1516. godine, u vrijeme dok je bio na položaju rumelijskog kadiaskera. Sultan Selim Yavuz bio je veoma pogođen gubitkom ovog velikog učenjaka. Mueyyidzade je pjevao na tri jezika i imao biblioteku sa sedam hiljada tomova knjiga.

ZNAČAJNI UČENJACI IZ XVI. STOLJEĆA

Muftija Ali Džemali

Jedan od mislilaca iz XVI. Stoljeća, postao je šejhu-l-islam. Zbog toga što je fetve koje je narod tražio od njega stavljao u torbu s dvjema ručkama, zvanu zembil, i što bi odgovore koje je davao spuštao sa svoga prozora, postao je među

⁷ «Tokatli Lutfi, Veliki učenjak i profesor Ibn Kemala. Njegovi neprijatelji i zavidnici su ga optužili za krivovjerstvo i sultan je na njegovo mjesto postavio Hatipzadea. Navodno je jedan od zavidnika bio i Hatipzade» Mur'it-tevarih (neštampani tom), info soft. 475.

stanovnicima Istanbula poznat pod naslovom Zembili Ali-efendi. Zbog svoga izuzetnoga karaktera i pravičnosti, bio je omiljen u svim slojevima društva. Čak je i sultan Selim Yavuz, koji je bio poznat kao ljutit, ali i pravedan, slušao riječ Ali Džemalija. Bio je veoma široko obrazovan u islamskom pravu u oblasti fikha. Ima djelo u kome su i fetve, nazvano *Muhtarat*. Bio je šejhu-l-islam dvadeset četiri godine u vrijeme trojice sultana: Bajazida II., Selima I. i Sulejmana I. Ima i jedno djelo iz oblasti ahlaka, napisano u ime sultana Bajazida II. Umro je 932. godine po H./1526. godine i ukopan kraj Zeyrek-mekteba. Njegova tekija bila je stjecište inteligencije i učenjaka, a bio je slijedbenik šejha Muslihuddina ibn Vefajja.

Ibn Kemal Ahmed Šemseddin

Bio je jedan od zaljubljenika u istraživanje i pisanje u svoje vrijeme. Napisao je tri stotine djela iz različitih oblasti nauke, bilo da su to veća ili manja djela ili poslanice. Otac mu se zvao Sulejman, a djed mu je bio Kemal-paša. Učio je od poznatog naučnika Mulla Lutfija iz Tokata, a bio je pod zaštitom Mueyyedzadea Abdurahman-efendije. Napisao je djela iz oblasti tefsira, hadisa, fikha, usuli fikha, povijesti, jezika i književnosti. Od ovih djela, čak trideset dva su štampana u po dva toma. Napisao je i dopune na djelo pod naslovom *Tehafut* Hodžazadea. Na osnovu naredbe sultana Bajazida II., napisao je historiju Osmanlija, tako da je i veoma značajan hroničar.

Ibn Kemal je postao kadiasker nakon što je radio kao profesor u medresi. Nakon smrti Ali Džemali-efendije, postao je šejhu-l-islam. Umro je 942. godine po H./1536. i ukopan kraj tekije Buhari, izvan kapije Edirne. Kad su u Mekki čuli za njegovu smrt, tamo mu je klanjana dženaza u odsutnosti. Zbog izuzetnog obrazovanja, vrlina i njegove slave, koja je bila veoma široka, prozvan je muftijom ljudi i džina (mufti-s-sakaleyn).

Atufi Hayreddin Hizir

Atufi Hayreddin Hizir posjedovao je veoma veliko znanje u oblastima arapske književ-

vnosti, tefsira, hadisa i apologetike. Porijeklom je iz Merzifona. Slušao je predavanja od Kutbuddin Mehmeda, unuka poznatog astronoma Kadizadea Rumija. Također je slušao predavanja poznatog naučnika Bursali Hodžazadea. Napisao je i jedno djelo iz oblasti medicine, pod naslovom *Revzatu-l-esnan fi tedbiri sihhat il ebdan*, koje je namijenio sultanu Bajazidu II. Napisao je oko petnaest djela. Atufi Hayreddin Hizir umro je 948. godine po H./1541. godine.

Kinalizade Ali

Bio je jedan od najvećih naučnika svoga vremena. Porijeklom je iz Isparte. Njegov otac je također bio obrazovan, a u svoje vrijeme bio je na položaju kadije. Kad je sultan Sulejman izgradio džamiju Sulejmaniju, izgradio je i medrese Sulejmanije. On je želio u te medrese za profesore dovesti najbolje onovremene učenjake, pa je tako za profesora u jednoj od prve četiri izgrađene medrese postavio Kinalizadea Alija. Poznati Katip Čelebi je za Kinalizadea rekao: «Jedan od znalaca Rumija i predvodnika svoga vremena». Isto tako, za njega je povijesničar Ali rekao: «Kad je bio živ, bio je veliki regulator Ebu Suuda»,⁸ a pisac sižea poznatog djela *Šakayik* Nevizade Atayi za njega je rekao: «Predvodnik učenjaka koji su ostali zabilježeni».

Kinalizade je bio poznat po svojoj učestalosti u oblasti tefsira, hadisa, fikha, filozofije i matematike. Razlog njegove velike slave je djelo pod naslovom *Ahlaki Alai*. Imao je običaj da na marginama stranica djela koja je pisao piše zabilješke i objašnjenja. Među njegovim djelima nalazimo i poslanicu napisanu sa veoma velikim znanjem iz oblasti arapske književnosti pod naslovom *Risalei kalemiyye*. Umro je između 971. i 973. godine po H./1563.-1565. U to vrijeme je bio na položaju kadije u Damasku.

Taškopruluzade Ahmed Isamuddin

Svo svoje visoko naučno znanje Taškopruluzade je pokazao djelom *Mevzuatu-l-ulum*. Bio je, kao i Kinalizade i Ebusuud-efendi, je-

8 Vjerovatno se misli na poznatog naučnika i šejh ul islama inače savremenika Kinalizade Alija Ebu Suud efendiju. Nap. prev.

dan od istinskih velikih naučnika XVI. stoljeća. Otac mu je bio Musluhuddin Mustafa i bio je jedan od profesora sultana Selima i Yavuz. Isamuddin-efendi posebno je bio stručan u oblasti tefsira, apologetike i književnosti. Bio je među onima koji su, između ostalog, prevodili i djela sa arapskog jezika, djela učenjaka i šejhova koji su djelovali u XIV. i XV. Stoljeću, a dijelom i početkom XVI. stoljeća. Pisac je i *Šakayiki numuniye*. Osim ovih, ima i djela u oblasti tefsira, hadisa, apologetike, gramatike i logike, *Šakayiki Numuniye* i *Mevzuatu-l-ulum* prevedene su na turski i štampane.

Ahmed Isamuddin-efendi uspeo se do položaja istanbulskog kadije. Pošto nije vidio, otišao je u penziju 961. godine po H./1554. godine, a umro je mjeseca redžeba 868. godine po H./ april 1561. godine.

Dželalzade Salih-efendi

Porijeklom je iz Tosje, on je mlađi brat Dželalzadea Mustafa-beya, koji je bio poznati naučnik i mislilac i koji je u vrijeme sultana Sulejmana Zakonodavca obavljao funkciju reisu-l-kuttaba i dugo obavljao funkciju nidžandžii. Napisao je do četrnaest dijela, uključujući i djela iz oblasti historije, apologetike, fikha i govorništa. Salih-efendi slušao je predavanja Ibn Kemala i Hayreddin-efendije, koji je bio profesor sultana Sulejmana Zakonodavca. Obavljao je funkciju profesora i kadije.

Salih-efendi se nakon obavljanja funkcije kadije u Egiptu, vratio u Istanbul. Tu je, u kući pored džamije koju je izgradio njegov brat (Nišandži-džamija), proveo svoje posljednje dane baveći se naukom i pišući svoja djela. Umro je dvije godine prije svoga brata, 973. godine po H./1565. godine. Ukopan je u mezarju pored Nišandži-džamije. Na osnovu naredbe Bajazida, sina sultana Sulejmana, sa perzijskog je na turski jezik preveo djelo *Džamiu-l-hikayat*.⁹ Na-

⁹ Djelo Džami ul hikajat ve Lami ur rivajat je napisao Džemaluddin Avfi a posvetio ga je Nizamul mulku. Ovo djelo je prije Salih efendije na turski jezik preveo Ibn Arapšah na osnovu naredbe Murada II kao i Šair Necati na osnovu naredbe sina Bajazida II Šehzade Mehmeda. Jedan od učenjaka iz XVIII stoljeća Nazir Ibrahim (umro 1188. godine po H. / 1774. po Isa a.s.) je takođe preveo djelo Džami ul hikajat.

pisao je i mnogo djela iz oblasti historije, kao što su: *Tarihi Misri džedid*, *Tarihi Budun* (Budim), *Fetihnamei Rodos*, *Mohaćname*, *Kitabu-l-muhtasar*. Napisao je i druga djela, kao što su divan, zbornici na određene teme, komentari iz oblasti apologetike i fikha. O njegovom prevodilačkom radu opširno se govori u *Belletenu* (broj 87).

Ebussud Mehmed-efendi

Posljednji među velikim učenjacima XVI. stoljeća. Zato što mu je djed porijeklom iz sela Direklibel, iz okoline grada Iskilipa, upotrebljavao je nadimak Imadi. Otac mu je bio šejh Yavsi. Sam Ebussud Mehmed-efendi rođen je u tekiji njegovog oca na Ejubu. Slušao je Mueyyidzadeova predavanja, a kasnije i predavanja Ibn Kemala. Obavljao je funkciju profesora, kadije, kadiaskera i onda je, 954. godine po H./1545. godine, postavljen na funkciju šejhu-l-islama. Na ovoj funkciji ostao je trideset godina, sve do smrti, a da se nijednom nije umiješao u politiku. Do dolaska Ebussud-efendi na funkciju šejhu-l-islama, funkcija šejhu-l-islama bila je niža od funkcije kadiaskera. Kad je Ebussud-efendi svoj tefsir, pod naslovom *Iršadu akli-s selim ila mezay el Kur'an il azim*, namijenio sultanu Sulejmanu, njegova plaća od tri stotine akči dnevno, koliko je do tada iznosila za šejhu-l-islama, povećana je na pet stotina akči dnevno i on se po plaći izjednačio sa kadiaskerom. Kad je Ebussud-efendi završio ovaj svoj tefsir i predao sultanu Sulejmanu, plaća mu je sa pet stotina akči dnevno povećana na šet stotina, tako da je on i teoretski i praktično postao značajniji od kadiaskera.

Dobro je poznao arapsku književnost i arapske pjesnike. Njegov tefsir zauzima treće mjesto, nakon Zamahšerijevog tefsira *Keššaf* i nakon Beyzavijevog tefsira. U zbornicima se nalazi veliki broj njegovih fetvi. Načinio je velike promjene u oblasti nauke. Zemljišni zakon uskladio je sa šerijatskim zakonima.

U povodu smrti sultana Sulejmana napisao je, bez ikakve sumnje, najbolju elegiju na arapskom jeziku. Umro je 982. godine po H./1574. godine i ukopan u bašči mekteba na Ejubu.

NEKI OD UČENJAKA IZ XVII. I XVIII. STOLJEĆA

Možemo reći da u XVII. stoljeću nije bilo učenjaka koji su dostigli tako visok stepen u nauci kao oni u prethodnom stoljeću. Međutim, bilo je još i više dobrih pisaca i onih koji su se bavili pisanom riječju.

Van svake sumnje, jedan od razloga koji je izuzetno uticao na obrazovanje učenjaka bilo je ukidanje racionalnih znanosti u medresama, kao što su apologetika, matematika i filozofija. Ima i drugih, više bitnih ili manje bitnih razloga koji su uticali na to.

Uprkos svemu, mi ćemo progovoriti o nekoliko osoba iz ovoga stoljeća koji su bili veliki učenjaci.

U XVII. stoljeću to su bili: Bergamali Ibrahim (umro 1014. godine po H./1605.), Taškopruluzade Mehmed Kemaleddin-efendi (umro 1030. godine po H./1621.), Alti Parmak Mehmed-efendi (umro 1033. godine po H./1627.), Ayši Mehmed-efendi (umro 1061. godine po H./1651.), Kutahyali Hibri Ali-efendi (umro 1080. godine po H./1669.) i Kefeli ebul Beka Eyup (umro 1094. godine po H./1683.). Od ovih učenjaka, Ayši Mehmed bio je stručnjak za fikh i usuli fikh. Hibri-efendi bio je stručnjak za fikh i apologetiku, a Ebul Beka stručnjak za jezikoslovlje i fikh.

Ako XVIII. stoljeće uporedimo sa prethodnim XVII. Stoljećem, onda ćemo vidjeti da je u XVIII. stoljeću bilo više cijenjenih učenjaka nego u XVII. stoljeću. Sigurno je na to uticala činjenica da je u XVIII. stoljeću bilo nekoliko velikih vezira kao što su Damad Ali-paša, Damad Ibrahim-paša i Hekimoglu Ali-paša, koji su i sami bili veliki učenjaci. Oni su uzimali u zaštitu velike učenjake. Mi ćemo nabrojati nekoliko poznatih učenjaka:

Kadiasker Abdulbaki Arif-efendi
(umro 1125. godine po H./1713.)

Posjedovao je veliko znanje u oblasti fikha, apologetike i akaida. U to vrijeme, bio je veliki poznavalac muzike, pjesništva i talik pisma. O njegovom prevođenju govori se u *Belle-tenu* br. 85.

Mustafa-efendi

(umro 1119. godine po H./1707.)¹⁰

On je iz grada Mostara, sjedišta Hercegovackog sandžaka. Bavio se usuli fikhom, logikom, feraizom (nasljedno pravo), gramatikom i drugim naukama. Što samostalnih djela, što komentara i sižea, napisao je dvadeset pet djela.

Ishak hodžasi Ahmed-efendi
(umro 1120. godine po H./1708.)

Slavu je stekao prijevodom djela velikog učenjaka Zamahšerija pod naslovom *Mukaddimetu-l-edeb*. Pisao je djela iz oblasti tefsira, apologetike, logike, geometrije, akaida, poučnih hikaja, ali i astronomije. U ovim oblastima pisao je poslanice, komentare i sažetke. Prijevod *Mukaddimetu-ledeb* štampan je mnogo puta.

Janjali Hodža Esad-efendi
(umro 1143. godine po H./1730.)

Bio je jedan od učenjaka i mislilaca u ovom stoljeću. Bavio se filozofijom i praktičnim znanostima koje su ukinute u medresama. Po naredbi velikog vezira Nevšehirli Damada Ibrahim-paše, napisao je na arapskom jeziku sa komentarom djelo tri knjige na osnovu Aristotelovog djela iz oblasti fizike pod naslovom *Kitabus-semaniye*. Osim toga, Esad-efendi preveo je i poznato djelo Ibn Sine *Šifa*. Komentarisao je i djelo iz oblasti filozofije *Hikmet ul išrakiyye*. Ima djela iz oblasti apologetike, logike, ali i iz drugih nauka.

Marašli Sačaklizade Mehmed-efendi
(umro 1145. godine po H./1732.)

Pisao je djela iz oblasti tefsira, apologetike, logike, nasljednog prava i jezikoslovlja. Pisao je i djela iz oblasti poučnih priča. Kritizirao je sažimanje predmeta u medresama i napisao djelo u kome savjetuje klasični način pisanja i klasični način držanja predavanja. Djelo se zove *Tertibu-l-ulum*.

¹⁰ Riječ je o našem Mustafi Ejuboviću mnogo poznatijem kao Šejh Jujo. Nap. prev.

Uskudarli Emin-efendi
(umro 1149. godine po H./1736.)

On je jedan od potomaka Aziza Mahmuda Hudayi-efendije. Pisao je djela iz oblasti usuli fikha, fikha, akaida, apologetike, gramatike, matematike i drugih disciplina. Iz oblasti matematike napisao je komentar djela *Bahaiye*, a preveo je na turski jezik prvi tom poznatog djela iz oblasti historije pod naslovom *Ikdil džuman* od Aynija.

Džarullah Veliuddin-efendi
(umro je 1151. godine po H./1738.)

Postoje njegova djela u formi poslanica, komentara i sažetaka iz oblasti tefsira, hadisa, nauke u oblasti učenja Kur'ana, astronomije, logike i gramatike. Imao je medresu i biblioteku na Fatihu.

Kazovali Ahmed-efendi
(umro je 1163. godine po H./1750.)

Postoje njegovi komentari i sažeci djela iz oblasti tefsira i akaida. Posebno je bio obrazovan u oblasti vjerskih nauka. Bio je poznati protivnik sufija. U njegovo vrijeme nije mu bilo ravnog među profesorima medresa, jer je bio poznat kao najobrazovaniji među njima. Osim kao osoba koja je voljela nauku, bio je poznat i kao veoma istinoljubiv i pravedan čovjek.

Izmirli Mehmed b. Veli
(umro je 1165. godine po H./1752.)

Zato što je napisao sažetak na djelo *Mir'at* iz oblasti fikha, postao je poznat pod nadimkom Sažimač Mir'ata. Uradio je i sažetak poznatog djela iz oblasti tefsira od Beyzavija i komentare djela *Ešbah* iz oblasti fikha, djela *Zubdet il ilmi kelam* iz oblasti apologetike. Osim ovih djela, ima djela i iz oblasti akaida, logike, gramatike, ali i iz drugih oblasti. Stanpan je sažetak Mir'ata.

Abdullah Hilmi
(umro je 1167. godine po H./1753.)

Poznat je kao Jusfzade. Bio je najjača osoba u svoje vrijeme u oblasti tefsira, hadisa i nauke u vezi s učenjem Kur'ana. Od ukupno pedeset pet njegovih djela, osamnaest je iz oblasti tefsira, hadisa i iz oblasti nauke o učenju Kur'ana. Komentirao je Buhariju u trideset tomova, a u komentaru Muslimovog *Sahiha*, napisavši sedam tomova, došao je do polovine.

Mehmed Akkirmani
(umro je 1174. godine po H./1760.)

Pred smrt je obavljao je dužnost kadije u Mekki Mukerremi. Između ostalih njegovih djela, tu je i djelo pod naslovom *Iklilu-l-teradžim*, koje govori o staroj filozofiji i mudrosti. Tu su i komentari djela iz oblasti tefsira i hadisa, jedna poslanica pod naslovom *Mevzuatu-l-ulum*. Ima još djela. Zamahšerijevo djelo koje *Etvakuz-zeheb* komentirao je u stotinu članaka.

Ebu Said Hadimi
(umro je 1176. godine po H./1762.)

On je iz gradića Hadim, u blizini Konye. Pored ostalog, poznat je po svojim djelima iz oblasti tefsira, hadisa, fikha i akaida. Slavu je stekao vjerovatno zbog tefsira (komentara) sure Fatiha u Ajasofiji džamiji. U Istanbul je došao na poziv sultana Mahmuda I. U Istanbulu su ga učenjaci primili izuzetno lijepo i sa poštovanjem.

Nazir Ibrahim-efendi
(umro je 1188. godine po H./1774.)

Bio je i naučnik, ali se i praktično bavio sufizmom. Napisao je veoma cijenjena djela iz oblasti hadisa, tesavufa, historije, ahlaka i nasljednog prava. Obimni prijevod djela pod naslovom *Džamiu-l-hikajat* Džemaluddin Avfia preveo je na turski jezik.

Gelenbevi Ismail-efendi
(umro je 1205. godine po H./1791.)

Ima veliki broj djela iz oblasti filozofije, logike i islamskog ponašanja. Bio je veoma obrazovan u oblasti matematike i geometrije. Imaju svoje sažetke *Burhan* iz oblasti logike i *Dželal* iz oblasti filozofije. Iz oblasti pozitivističkih nauka najznačajnija su mu djela *Džedavilu-l-ensab*, u koje je uključen i komentar logaritma. Osim ovog djela iz oblasti pozitivističkih nauka, iz ove oblasti su i djela: *Hesabu-l-kusur* i *Kitabu-l-merasid*. U prvom od ova tri koja smo naveli bavi se prilagođavanjem stare matematike. Iz oblasti geometrije poznato mu je djelo *Adla* iz trigonometrije, kao i poslanica *Džejb* i *Mukantara*. Osim ovih, ima još djela iz oblasti matematike.

Palabijik Mehmed-efendi (umro je na kraju XVIII. Stoljeća)

Bio je veoma stručan u oblasti filozofije i matematike. U matematici je bio bolji od Gelenbevi Ismail-efendije. Nije napisao nikakvo djelo. Međutim, obrazovao je veliki broj učenika. Jedan od njegovih učenika je Kethudazade

Arif-efendi. On je stekao veliku popularnost u XIX. stoljeću u filozofiji, matematici i književnosti.

Muftuzade Mehmed-efendi (*Biblioteka na nogama*).

Mehmed-efendi je sin muftije Antalije. Živio je tačno stotinu godina. Umro je 1212. godine po H./1796. Nakon smrti velikog učenjaka Kazovali Ahmed-efendije, bio je glavni u reguliranju nauke u Istanbulu, jer se nije mogla naći pogodnija osoba od njega. Odgojio je i obrazovao veliki broj veoma učenika koji su postali cijenjeni. Jedan od njegovih učenika je Gelenbevi Ismail-efendi. Kad je veliki sirijski učenjak Sefer Dželali došao u Istanbul s namjerom da promovira nadmoćnost svoje nauke, Muftuzade je sa njim vodio polemike u prisustvu Kodža Ragip-paše. U tim polemikama osporio je naučnu jačinu ovog sirijskog naučnika. Nažalost, nije pisao djela, ali činjenica da je nazivan *Biblioteka na nogama* sigurno govori o njegovj obrazovanosti i širini znanja.

S turskog jezika preveo:
Kemal Bašić